

Avtalsrörelsen och lönebildningen

Under våren och sommaren har nya löneavtal slutits för nära 1,4 miljoner anställda i näringslivet. Av de avtal som ännu inte förhandlats färdigt återfinns de flesta i tjänstesektorn, exempelvis Postens avtal och Transportavtalet. Även inom den statliga sektorn omförhandlas under hösten avtalen för ca 200 000 anställda. Den kommunala sektorn kommer att omförhandla sina avtal i mars 2005, men ännu har inga yrkanden lagts fram.

Under 1970- och 1980-talen var såväl löneökningstakten som inflationstakten i Sverige hög jämfört med våra viktigaste konkurrentländer. Denna utveckling var inte förenlig med den dåvarande fasta växelkursen, utan resulterade i flera devalveringar. Övergången i början av 1990-talet till en ny stabiliseringspolitisk regim med flytande växelkurs, en oberoende centralbank och ett inflationsmål på två procent innebär nya förutsättningar för lönebildningen. Löneutrymmet följer numera av inflationsmålet och produktivitetsutvecklingen i ekonomin. Höga löneökningar som hotar att driva upp inflationen motverkas av att Riksbanken höjer reporäntan, vilket höjer arbetslösheten och dämpar löneökningarna. Den ekonomiska krisen under början av 1990-talet samt dessa nya förutsättningar har lett till en ny syn på lönebildningen bland arbetsmarknadens parter. Rehnbergkommissionens stabiliseringsavtal från 1991 påbörjade arbetet med att sänka löneökningstakten i ekonomin (se tabell 1 och diagram 1). Efter det höga utfallet i avtalsrörelsen 1995 inledde parterna inom industrin diskussioner om spelreglerna för lönebildningen, vilket ledde fram till Industriavtalet 1997. Industriavtalet innebär att förhandlingarna i industrin ska ha sin utgångspunkt i de makroekonomiska förutsättningar som råder vid förhandlingstidpunkten. Till hjälp i förhandlingarna har parterna opartiska ordföranden som utses av Industrikommittén. Motsvarande samarbetsavtal finns numera även inom andra avtalsområden, och syftet är att löneökningstakten ska anpassas till den ekonomiska utvecklingen så att arbetstagarna kan uppnå reallöneökningar utan att inflationen tar fart. Industrins löneavtal avses dessutom vara normerande för resten av arbetsmarknaden, vilket kan bidra till att hålla nere löneökningstakten i hela ekonomin.

Tabell 1 Timlön 1980–2003 enligt Konjunktur-
lönestatistiken

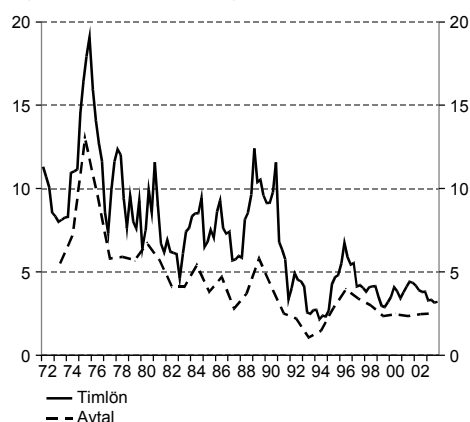
Årlig procentuell förändring

	80–90	91–94	95–97	98–00	01–03
Industri	7,8	4,1	5,5	3,5	3,7
Byggverksamhet	8,2	1,8	3,8	3,9	4,2
Tjänstebranscher	8,2	4,1	4,6	3,7	3,8
Näringsliv	8,0	3,8	4,8	3,6	3,8
Offentlig sektor	7,8	3,9	4,2	3,6	4,3
Totalt	7,9	3,8	4,6	3,6	4,0

Källa: Medlingsinstitutet.

De första förhandlingarna inom ramen för Industriavtalet genomfördes 1998 och resulterade i genomsnitt i en dryg procentenhets lägre löneökningar för näringslivet jämfört med 1995 års avtal, trots att konjunktoren var på väg upp. I avtalsrörelsen 2001 ökade löneökningstakten något igen till följd av det starka ekonomiska läget, men löneökningarna var fortfarande lägre än 1995–97 och ungefär hälften av ökningstakten under 1980-talet.

Diagram 1 Timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kvartal

Källa: Medlingsinstitutet.

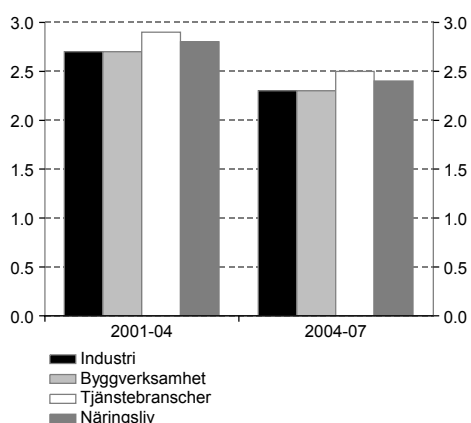
Sannolikt har Industriavtalet och motsvarande samarbetsavtal inom andra områden samt eventuellt även instiftandet av det statliga Medlingsinstitutet inneburit att arbetsmarknadens parter i högre grad beaktar de samhällsekonomiska kostnaderna av hög arbetslöshet. Detta har, i kombination med det svaga arbetsmarknadsläget, givit relativt låga löneökningar även i årets avtalsrörelse.¹ Antalet konflikter har också varit förhållandevis begränsat.

¹ Många avtal bygger numera på lokal lönebildning med s.k. stupstockar, eller helt utan centralt specificerade löneökningar, vilket innebär att den avtalsenliga löneökningen är svår att tolka.

Måttliga löneökningar i näringslivet

Det svaga arbetsmarknadsläget har satt sin prägel på årets avtalsrörelse vilket har bidragit till att utfallet generellt sett har blivit lägre än under avtalsrörelsen 2001. Under våren har tillväxten börjat öka men arbetsmarknaden är fortfarande svag. Produktionsökningen har främst uppnåtts genom ökad produktivitet och medelarbets-tid, medan sysselsättningen har fortsatt att minska. Detta tillsammans med en stigande arbetslöshet under början av året har bromsat de avtalsenliga löneökningarna i år. De kommande två åren ökar de avtalade lönerna i något högre takt. Låga inflationsförväntningar har också bidragit till att löneökningstakten sänkts. För hela näringslivet har den genomsnittliga avtalsenliga löneökningstakten minskat med 0,4 procentenheter per år under avtalsperioden, jämfört med föregående treårsavtal (se diagram 2).

Diagram 2 Avtalade timlöneökningar innevarande och föregående avtalsperiod
Årlig procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Industrins avtal löpte ut 31 mars i år och de stora avtalen inom området var klara i god tid före detta datum. I de branscher i näringslivet som slöt avtal efter industrin blev de avtalade löneökningarna ungefär lika stora som industrins, vilket avspeglar att industrins avtal utgör en norm för lönebildningen. För så gott som alla arbetare inom industrins olika grenar uppgår de avtalade löneökningarna till 6,8 procent under en treårsperiod, vilket är ungefär detsamma som i föregående treårsavtal. Däremot har arbetstidsförkortningen minskat i omfattning då de i föregående avtal uppgick till sammanlagt 1,5 procent, och i det nuvarande till sammanlagt 0,5 procent. Till följd av de mindre arbetstidsförkortningarna har de totala avtalade timlöneökning-

arna för industriarbetare blivit i genomsnitt 0,4 procentenheter lägre per år än i föregående treårsavtal. Även avtalen för tjänstemännen inom industrin är treåriga och innehåller i många fall 0,5 procent löneutrymme över perioden som kan tas ut i form av arbetstidsförkortning eller pensionsavsättning. De avtalade löneökningstakterna för tjänstemän skiljer sig dock mer åt mellan olika industrigrenar än vad som är fallet för arbetare. Viktat med antalet personer som berörs av respektive avtal uppgår de avtalade löneökningarna, inklusive arbetstidsförkortningar, för industritjänstemän till 6,2 procent. Att tjänstemännen inom industrin får lägre avtalsenliga löneökningar än arbetarna har dock historiskt sett uppvägs av att de haft högre löneglidning. Under förra avtalsperioden ökade tjänstemannalönerna med i genomsnitt 1,3 procentenheter mer per år än arbetarnas löner, trots att avtalen var i genomsnitt 0,3 procentenheter lägre. Den genomsnittliga avtalade löneökningstakten inklusive arbetstidsförkortningar för hela industrin blev 0,4 procentenheter lägre per år jämfört med föregående avtalsperiod (se diagram 2).

För arbetare i byggbranschen har förhandlingarna givit avtalade löneökningar i nivå med vad som avtalats för industriarbetare. Inklusive arbetstidsförkortningar har den avtalade löneökningen växlat ned med nära en halv procentenhet per år jämfört med föregående avtalsperiod. Även inom tjänstebanscher som helhet har avtalen hamnat i linje med industrins löneökningar. Däremot är skillnaderna större mellan olika branscher än vad som är fallet inom industrin. Den avtalade löneökningen för arbetare i handeln blev något högre än för arbetare i industrin. I genomsnitt ligger dock de nya avtalen för handeln ca 0,5 procentenheter lägre per år än de föregående avtalen. I övriga tjänstesektorer, som exempelvis företagstjänster, kreditinstitut och transportnäringen, finns avtal som löper ut senare under 2004. För de avtal som slutits hittills under året ligger den genomsnittliga löneökningstakten per år på 2,3 procent, vilket är 0,4 procentenheter lägre än föregående avtalsperiod.

Svag arbetsmarknad har gett lägre timlöneökningar

I *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2003* prognostiserade Konjunkturinstitutet en nedväxling av den avtalsenliga löneökningstakten

vid 2004 års förhandlingar med 0,3 procentenheter per år jämfört med avtalen 2001. Den samhällsekonomiskt önskvärda nedväxlingen bedömdes uppgå till 0,7 procentenheter per år. En sådan nedväxling skulle avspegla en samhällsekonomiskt bättre fungerande lönebildning och därmed motsvara en lägre jämviktsarbetslöshet.

Bedömningen i föregående års rapport baserades på ett relativt svagt ekonomiskt läge. Tillväxten var låg, arbetslösheten var på väg upp och inflationstrycket var svagt. Även prognosen för det kommande året var förhållandevis dyster. När avtalsförhandlingarna började under första kvartalet 2004 hade läget på arbetsmarknaden försämrats ännu mer än vad som tidigare prognostiserats, vilket innebar andra förutsättningar för avtalen. Den nedväxling av de avtalsenliga löneökningarna med 0,4 procentenheter som uppmäts är visserligen något större än vad som förutsades i *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2003*, men detta bedöms främst vara ett resultat av den oväntat svaga arbetsmarknaden vid förhandlingstillfället och inte en indikation på en bättre fungerande lönebildning motsvarande en lägre jämviktsarbetslöshet.